

„I NIE WÓDŹ NAS NA POKUSZENIE...” (Z problemów przekładu „Modlitwy Pańskiej”)

ELŻBIETA JANUS

(Warszawa. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego)

Papież Franciszek, rozważając *Modlitwę Pańską* w wielu programach telewizyjnych, zwrócił uwagę na potrzebę zmiany szóstego wezwania w przekładach na niektóre języki, m. in. na język włoski. Po włosku brzmi ono «e non ci indurre in tentazione» i znaczy niemal identycznie to samo co polskie «i nie wódź nas na pokuszenie». Uzasadniając potrzebę zmiany, papież mówił: «To ja upadam, nie On popycha mnie ku pokusie, aby zobaczyć potem, jak upadłem, bo żaden ojciec tak nie postępuje. Ojciec pomaga, by podnieść się od razu. Tym, kto wodzi na pokuszenie, jest szatan, bo to jego praca» [Franciszek 2018a, 2018b: 101–103].

Tekst *Ojcze nasz* występuje, jak wiadomo, w dwóch wariantach: w *Ewangelii* św. Mateusza (Mt 6,9-15) i św. Łukasza (Łk 11,2-4). Oba zachowały się w języku greckim i zostały przetłumaczone na łacinę (Wulgata).

Episkopat włoski postanowił zmienić słowa *Modlitwy Pańskiej* w *Mszale Rzymskim* (trzecia edycja), czyli w czasie mszy św. i innych obrzędów liturgicznych. Proponowany tekst brzmi: «non abbandonarci alla tentazione» (dosł. ‘nie opuszczaj nas w pokusie’). Zmieniono tekst także w ostatnim wydaniu *Biblii*, zatwierdzonym przez Konferencję Episkopatu Włoch. Jego odpowiednikiem polskim mogłoby być także: «nie dopuść, byśmy ulegli pokusie» [Franciszek 2018b: 102].

Tekst *Ojcze nasz* zmienili również Francuzi w nowym przekładzie *Biblii*, który ma być używany w liturgii krajów francuskojęzycznych.

Pracowano nad nim 17 lat. Również Zjednoczony Kościół Protestancki Francji, obejmujący luteranów i ewangelików reformowanych przyjął tę zmianę na synodzie krajowym wiosną 2016 r. Od r. 1966 wezwanie to brzmiało: «Ne nous soumettons pas à la tentation» (dosł. ‘nie poddawaj nas pokusie’) i było już wynikiem tłumaczenia komisji ekumenicznej z r. 1965. Nowe tłumaczenie zatwierdzone przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów w 2013 r. brzmi: «Ne nous laissons pas entrer en tentation» (dosł. ‘nie pozwól, abyśmy popadli w pokusę’).

Omawiając szóste wezwanie *Modlitwy Pańskiej*, chcemy rozpatrzyć dwie sprawy:

- 1) predykat: *wodźć kogoś...*, 2) jego aktant: *pokuszenie*.

Wodźć w przekładach polskich

Polskie przekłady XX-wieczne i późniejsze idą w tym samym kierunku co propozycja papieża Franciszka.

W *Biblii Tysiąclecia* (wyd. 5. [2000 r.]) czytamy: «Nie dopuść, abyśmy ulegli pokusie» (Mt 6,13; Łk 11,4). Tak też jest w przekładzie ekumenicznym: *Pismo Święte Nowego Testamentu i Psalmi*. Przekład ekumeniczny z języków oryginalnych, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa [2001] oraz w polskim wydaniu *Biblii Jerozolimskiej* (wydanie 1., Pallotinum, Poznań [2006: 1366]), w której tekst główny oparty jest na *Biblii Tysiąclecia* (wydanie 5. [2000 r.]): «Nie dopuść, byśmy ulegli pokusie».

W *Biblii Paulistów. Nowy Testament i Psalmi*, Edycja św. Pawła, [2005] czytamy: «Nie dopuszczaj do nas pokusy».

Dawniejsza postać tej prośby («Nie wódź nas na pokuszenie») występuje w tekście św. Mateusza w: *Cztery Ewangelie i Dzieje Apostolskie. Ekumeniczny Przekład Przyjaciół*, Warszawa 2011. W tym samym wydaniu w *Ewangelii* św. Łukasza (11,4) mamy: «I nie wystawiaj nas na próbę».

W najnowszym przekładzie z r. 2017 w egzemplarzach *Nowego Testamentu*, rozdawanych bezpłatnie na ulicach Warszawy w ramach

akcji «Biblia dla Europy» w maju 2018 r., noszących podtytuł *Przekład Odzyskiwania* (Living Stream Ministry, Anaheim 2017), w wersji Mateuszowej i Łukaszej czytamy: «I nie wystawiaj nas na pokusę». Jest to stylistycznie zmieniona prośba: «nie wódź nas na pokuszenie» a przekład dokonany jest z oryginału greckiego na język polski.

Rzecz ciekawa, że tekst w przekładach na język kaszubski nie wymaga «papieskiej poprawki»: «A nie dopusce nanas pókúszeniô, ale nas zbawi ode zlégo».

Francuski *Katechizm Kościoła Katolickiego* z roku 1992 w polskim przekładzie 1994 roku zawiera tradycyjne sformułowanie omawianej prośby *Ojczy nasz*. W objaśnieniu jednak czytamy: «Pojęcie greckie, które występuje w tym miejscu, jest bardzo trudne do przetłumaczenia. Ma ono wiele znaczeń: „abyśmy nie ulegli pokusie”, „nie pozwól, byśmy doznali pokusy”. <...> „Prosimy Boga, by nie pozwolił nam wejść na drogę, która prowadzi do grzechu”. <...> Prośba ta jest błaganiem o Ducha rozeznania i mocy» [Katechizm 1994: 639].

Jak pisze kardynał Walter Kasper [Kasper 2017], już wtedy, gdy przygotowywano tekst francuski (od r. 1986), brano pod uwagę alternatywne sformułowanie zbieżne z polskim «Nie pozwól nam popaść w pokusę». Tekst opracowała komisja pod przewodnictwem kard. Josepha Ratzingera, zgodę na publikację wydał Jan Paweł II w 1992 r.

Katechizm Kościoła Prawosławnego [Katechizm 2001] (przekład katechizmu francuskiego z r. 1991 na polski) podaje: «I nie wwódź nas w pokuszenie (ale nas zbaw ode złego)». I komentarz dalszy: «Dosłownie: *nie wprowadzaj nas w pokusę, ale wybaw nas od Złego*. <...> Mamy tutaj do czynienia z prośbą o opiekę» [Katechizm 2001: 509]. Tu również autorzy dostrzegają problem, piszą bowiem dalej: «Zdarza się, iż słowa tej modlitwy niepokoją nas i moglibyśmy sądzić, że to sam Bóg nas kusi. Już święty Jakub ostrzega przed podobną interpretacją: „Kto doznaje pokusy, niech nie mówi, że Bóg go

kusi. Bóg bowiem ani nie podlega pokusie ku złemu, ani też nikogo nie kusi” (Jk 1,13)» [Katechizm 2001: 509].

W przekładzie Jakuba Wujka (1593 r.) czytamy: «I nie wwódź nas w pokuszenie».

Słownik Lindego (1858 r.) pod hasłem *pokusić/pokuszać* rejestruje: «Nie wprowadź nas w pokuszenie» [Linde 1951].

Pięć XX-wiecznych przekładów polskich było przedmiotem analizy L. Moszyńskiego [Moszyński 1988: 63–72] — cztery katolickie i jeden ewangelicki. Są to:

1. *Ewangelie*, przełożył i objaśnił ks. dr Władysław Szczepański T. J., profesor Uniwersytetu Warszawskiego. Św. Ewangelia według Mateusza, Poznań – Warszawa – Wilno 1922.

2. *Pismo Święte Nowego Testamentu*, wstęp, nowy przekład z Wulgaty, komentarz przez ks. Eugeniusza Dąbrowskiego, doktora nauk biblijnych, prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Poznań – Warszawa – Lublin 1959 (I wyd. 1946).

3. *Pismo Święte Nowego Testamentu*, tłumaczył z języka greckiego ks. prof. Seweryn Kowalski, Warszawa 1976 (I wyd. 1957).

4. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńceckich (tzw. *Biblia Tysiąclecia*), Poznań – Warszawa 1980 (I wyd. 1965).

5. *Ewangelia według Mateusza*. Przekład opracowała międzywyznaniowa komisja tłumaczy pod przewodnictwem ks. prof. Witolda Benedyktowicza. „Jednota” 1975, nr 8–9, wydawca: Konsystorz Kościoła Ewangelicko-Reformowanego PRL, Warszawa.

Trzy pierwsze teksty zachowują wariant tradycyjny: «nie wódź nas na pokuszenie». Czwarty zawiera przytoczoną wyżej zmianę w *Biblii Tysiąclecia* (i nie dopuść, abyśmy ulegli pokusie). L. Moszyński ocenia ją jednak jako «dość swobodną interpretację», bowiem zarówno forma grecka (me eisenégkes (od eisfero)), jak i łacińska (ne nos inducas) znaczą «nie wnoś; nie wprowadzaj» [Moszyński 1988: 69].

W przekładzie ewangelickim z r. 1975 mamy: «i nie wystawiaj nas na próbę».

Omawiając sprawę tego predykatu (*nie wódź nas...*) w komentarzu do przekładu na rosyjski *Ewangelii wg św. Mateusza*, S. Awierincew zwraca uwagę na hebrajską tradycję.

Так, в Вавилонском Талмуде мы дважды встречаем такое молитвенное воззвание: „Не введи меня во власть греха, не введи меня во власть вины, не введи меня во власть искушения, не введи меня во власть постыдного” <...> Именно, уяснив себе, в какой мере мы встречаем в евангельских словах Христа нормальный язык еврейской культуры послебиблейского времени, мы получаем шанс усмотреть, в чем состоит их оригинальность [Аверинцев 2004: 203].

(Sam zaś S. Awierincew tłumaczy omawiane wezwanie *Modlitwy Pańskiej* na rosyjski tak: «Не допусти нам впасть во искушение», o czym niżej).

O biblijnej frazeologiczności pisze też ks. Krzysztof Wons:

Zwrot, by Bóg „nie dopuścił do nas pokus” nie oznacza tu Bożego sprawstwa. Jest to przejęty przez Semitów sposób wyrażania prośby, aby Ojciec nie pozostawiał nas samych podczas kuszenia czy próby [Wons 2011].

(Nie wódź nas) *na pokuszenie...*

Przywołany wyżej przekład ewangelicki z r. 1975 L. Moszyński ocenia jako «„bliższy oryginałowi”. W nim po raz pierwszy użyte jest słowo „próba”: *i nie wystawiaj nas na próbę*. ‘Próba, doświadczenie’ to pierwsze znaczenie greckiego *peirasmos*, łac. *tentatio/temptatio*. We wstępie do tego wydania czytamy: «Również Modlitwa Pańska otrzymała nowy kształt. Ograniczymy się tutaj do zwrócenia uwagi na wiersz 13, skąd zniknęło ‘pokuszenie’, a pojawiła się ‘próba’. Dlaczego? Dlatego, że pierwszym znaczeniem greckiego ‘ho peirasmos’ jest właśnie ‘próba’. Prawdopodobnie wielu ludzi przestanie się niepokoić pytaniem, czy Bóg ‘wodzi na pokuszenie’, skoro kusić można

tylko do złego, a nie do dobrego»¹. Podobnie pisze Mnich Kościoła Wschodniego:

Prośba ta ma dla nas w sobie coś niezrozumiałego. Jak Ojciec, Święty i Miłosierny, mógłby wodzić swe dzieci na pokuszenie? Greckie słowo, które tłumaczymy jako pokuszenie, w ścisłym sensie zawiera znaczenie „próby” lub „doświadczenia” [Gillet 1999: 69].

Jak wiadomo, Bóg może wystawiać nas na próbę, znamy bowiem próby Abrahama czy Hioba. Prosimy w modlitwie, by nie dawał nam prób, szczególnie tych zbyt ciężkich. Tłumaczenie tej prośby jako związanej z próbą czy trudnym doświadczeniem pojawiło się w polskich przekładach nowożytnych w środowiskach ekumenicznych: w omawianym przekładzie ewangelickim z r. 1975 i w *Ekumenicznym Przekładzie Przyjaciół* z r. 2011. Jako możliwy wariant proponowane jest ono także w *Biblii Paulistów* z r. 2005. W odsyłaczu przy tekście «I nie dopuszczaj do nas pokusy» czytamy: «użyty tu gr. rzeczownik oznacza także próbę i doświadczenie (Łk 11,4). Jezus uczy nas modlitwy, którą w obliczu swojej Męki sam zaniósł do Ojca (Mt 26,39.42). Prosił o wybawienie od czekającego Go zła, lecz przyjął wolę Ojca, poddając się próbie, i odniósł pełne zwycięstwo. Zdanie można przetłumaczyć również: *Nie wystawiaj nas na próbę*» (Pismo 2011: 2282). Tak właśnie przetłumaczył ten fragment ks. Waław Hryniewicz, pisząc: «W modlitwie *Ojcie nasz* proszę: *i nie wystawiaj nas na próbę* (dosł.: *nie wprowadzaj nas w [czas] próby*), zgodnie z tekstem greckim, zamiast: *i nie wódź nas na pokuszenie*. To jedyna przejmująca prośba w tej modlitwie zaczynająca się od „nie”. Wszystkie inne są pozytywne. To zastanawia» [Hryniewicz 2015: 318].

Katechizm Kościoła Katolickiego podaje objaśnienie: «Duch Święty pozwala nam rozróżnić między próbą, konieczną do wzrostu człowieka wewnętrznego ze względu na „wypróbowaną cnotę” (Rz 5,3–5), a pokusą, która prowadzi do grzechu i śmierci» [Katechizm 1994: 639].

¹ Cytuję za: [Moszyński 1988: 69, odsyłacz 19].

Powstaje zatem pytanie, czy przodkowie nasi prosili o ocalenie od prób, czy od tej jednej — od pokusy? W przekładzie Jakuba Wujka (z Wulgaty) «pokuszenie» oznaczało przede wszystkim ‘próbę’ i człowiek prosił o «nie-wwodzenie» (niewprowadzanie) w sytuację próby.

Przyjrzyjmy się zawartemu w słownikach materiałowi w porządku diachronicznym.

Słowniki historyczne (do XIX w. włącznie)

Słownik staropolski [Urbańczyk 1970-1973] jako pierwsze znaczenie leksemu «pokuszenie» również podaje ‘próba, poddanie próbie, doświadczenie, tentatio’. Wśród przykładów figuruje *Modlitwa Pańska* (Ne voczy nas na pokussene/ w pokuszenye) obok przykładów ze *Starego Testamentu* (Pp 29,3) — «Wysze vidzeli wszitko, czos gest vczinil Pan przed wami w zemi egipskey, <...> pokvszenya wyelika (tentationes magnas)» tłumaczone w *Biblii Paulistów* jako «wielkie próby» [w *Biblii Tysiąclecia* jako «wielkie plagi»]). Tu też przywołany jest cytat Łk 22,40 — «...a vy sbye tez modlczye, abysczye ne veschly v pokuschenye (ne intretis in tentationem)», który w tych polskich przekładach figuruje jako: «byście nie ulegli pokusie». W haśle słownikowym «pokusa» (‘namowa, poduszczenie do czegoś złego, zdroźnego, też poddanie próbie moralnej; sollicitatio, tentatio, commovendi ad malum facinus’) *Ojcie nasz przywoływane nie jest*. Znaczenie egzemplifikowane jest jednak cytatami z *Psałterza Floriańskiego*: «Bo w tobe witargnon będę od pokusy (a tentatione)». Mowa jest też o pokusach diabelskich. Czasowniki, stanowiące podstawę rozważanego deverbativum: *pokusić, pokusić się / pokuszać, pokuszać się* mają znaczenie pierwsze ‘poddawać próbie, zwłaszcza moralnej, doświadczać, wypróbować coś’ (*tentare, examinare, probare*), nie rejestrują zaś znaczenia ‘namawiać do zła’. Z przytoczonego materiału słownikowego wynika, że w omawianym fragmencie *Modlitwy Pańskiej* chodzi o ‘próbę’.

W *Słowniku polszczyzny XVI wieku* [Mayenowa, Peplowski 1998] «pokuszenie» także definiowane jest jako ‘sprawdzenie, próba’; conatus, molimen: (A to pokuszeniem bywa poznano... Falmirz, Zioł. 1534), ‘doświadczenie, wypróbowanie’ ([Abraham] strzegł zakonu Nawyższego <...> y nalezion jest wiernym w pokuszeniu, Bibl. Radz. 1563) i dopiero jako kolejne znaczenie ‘nakłanianie do złego, kuszenie’. Towarzyszą temu ostatniemu znaczeniu cytaty z *Modlitwy Pańskiej* i innych fragmentów *Nowego Testamentu*. Również «pokusa» definiowana jest w pierwszym znaczeniu jako «próba, na którą się jest wystawionym; doświadczenie, zwykle wypróbowujące moc wiary» (Maszli przyjaciela/ w pokusach go miey..., Leopolda, Eccl.). «Nakłanianie, namawianie do złego, głównie w ujęciu chrześcijańskim: do grzechu; chęć popełnienia grzechu spowodowana podszeptem szatana i ułomnością natury ludzkiej» to znaczenie drugie, choć w XVI w. już bardzo częste, statystycznie przeważające.

Przyjrzyjmy się też czasownikom, które są podstawą słowotwórczą rozważanej formacji: «pokusić» to ‘spróbować, sprawdzić’ («Święty Paweł uczy każdej rzeczy pokusić, a która jest najlepsza przy they mocno zostawać», Rej, *Zwierciadło* 1568), ‘doświadczyć, poddać próbie’, zaś jako trzecie, rzadko spotykane znaczenie ‘nakłaniać do złego’. Podobnie jest z «pokusić się / pokuszać się», gdzie to ostatnie znaczenie pojawia się w 4 przykładach na 197.

Sądzić można, że przypisanie cytatom z *Modlitwy Pańskiej* znaczenia ‘nakłaniania do złego’ (nie zaś ‘próby’) jest decyzją autorów *Słownika*, opartą na dzisiejszym rozumieniu *pokuszenia* jako ‘pokusy’.

Także *Podręczny słownik dawnej polszczyzny* Stefana Reczka [Reczek 1968] podaje znaczenia czasowników: *pokusić* — «doświadczyć, popróbować, spróbować» («Ogniem jeś mię pokusił», *Psałterz Floriański*), *pokuszać* — «badać, kosztować, próbować» («wszystkich pokuszają sposobów», *Kronika* Marcina Krome-ra, przekład XVI/XVII w.), *skusić* — «doświadczyć, sprawdzić, wy-

próbować» («On was w wierze waszej był skusił», Grzegorz Knap-
ski 1564-1638) [Reczek 1968]. Hasła «pokuszenie» brak.

Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego [Kochanowski 2008]
z interesujących nas leksemów rejestruje tylko *pokusić się* — ‘spró-
bować, zaryzykować’, zaś *pokusa* rozumiana jest jako ‘zjawą’.

Słownik wileński [Słownik 1861] zawierający definicje XIX wie-
ku (wydany w 1861 r.) ujmuje «pokuszenie» jako ‘próba, doświad-
czenie’, przytaczając frazę «i nie wwóđź nas w pokuszenie». «Poku-
sa» określona jest jako ‘pobudka, pobudzenie, poduszczenie do cze-
go złego’. Równocześnie autorzy słownika zrównują znaczeniowo
«pokusę» i «pokuszenie», przypisując tej pierwszej znaczenie szer-
sze. «Przez *pokusę* albo *pokuszenie* rozumiemy nie tylko szatańskie,
ale cokolwiek Bóg przepuszcza doświadczając kogo» [Jan Seklucjan
1551 r.]. «Pokusa jest probowanie i doświadczanie boże w wierze
naszej i w pełnieniu woli Jego» [Benedykt Herbest XVI w.]. «*Poku-
szać, pokusić* kogo v. czego — doświadcząć, probować. Doświadczaj
mnie Panie i pokuszaj, wywiedz się serca mojego».

Te same cytaty z Seklucjana i Herbesta przywołuje *Słownik war-
szawski*, umieszczając je w haśle «pokusa» [Kryński; Niedźwiedzki
1908]. Definiowana jest ona jako «pokuszenie, podnieta [...], pod-
uszczenie do czego złego, doświadczanie, próba». W haśle «poku-
szenie» w znaczeniu ‘pokusy’ szeroko rozumianej cytowana jest *Mo-
dlitwa Pańska*.

Wymieniowe wyżej cytaty podawał już *Słownik Lindego* [Lin-
de 1951].

Słowniki XX i XXI wieku

Słownik W. Doroszewskiego [Doroszewski 1953-1962, 1963-1969]
rejestrujący materiał od połowy XVIII wieku, definiuje «pokusze-
nie» jako ‘pokusa; próba, na jaką się kogoś wystawia’. («Przedstawił
Łaski królowi, na jakie straszne wystawianym nieraz bywał pokusze-
nie, a mimo to do żadnych spisków przeciw królowi i Ojczyźnie nale-

żeć nie chciał», A. Kraushar, *Olbracht Łaski wojewoda sieradzki*, 1882).

Słownik M. Szymczaka [Szymczak 1992] nie zamieszcza wyrazu «pokuszenie» tylko «pokusa» w znaczeniu ‘to, co kusi, podnieta, chęć do czegoś (najczęściej złego i zakazanego); próba, na jaką się kogoś wystawia’. «Pokuszenie» rejestruje wydany w 1992 r. *Suplement* do tego słownika [Suplement 1992], zamieszczając kwalifikator «dawny» przy znaczeniu ‘pokusa, próba’ wraz z cytatem z *Modlitwy Pańskiej*.

Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny pod red. H. Zgólkowej podaje jednakową definicję zarówno w haśle «pokuszenie», jak i w haśle «pokusa»: «religijny; w teologii chrześcijańskiej: wystawienie na próbę moralności człowieka» [Zgólkowa 2001: 164]. Przywołany jest tu omawiany fragment *Modlitwy Pańskiej*.

Inny słownik języka polskiego [Bańko 2000] notuje «pokuszenie» jako słowo przestarzałe i w znaczeniu ‘pokusy’: «mówimy, że ktoś wodzi kogoś na pokuszenie, jeśli budzi w nim chęć popełnienia jakiegoś grzechu» (Bańko 2000: t. 2, s. 157).

Także *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod red. S. Dubisza [Dubisz 2003] opatruje «pokuszenie» kwalifikatorem «przestarzałe albo podniosłe» i definiuje jako: «sytuacja budząca w kimś chęć zrobienia czegoś niewłaściwego, popełnienia grzechu», zaś rozważany fragment *Modlitwy Pańskiej* (*nie wódz nas na pokuszenie*) opatruje informacją «frazologizm książkowy».

W *Modlitwie Pańskiej* sprawa dotyczy tłumaczenia greckiego *peirasmos*, który — zdaniem biblistów — był wyrazem wieloznacznym.

W przekładach *Starego Testamentu* «peirasmos, peiradzo» tłumaczone jest jako: *próba, poddać próbie, doświadczyć* (Zob. w *Biblii Paulistów* Pp 33,8: «Twoje tummim i urim należą do wiernego człowieka, którego wystawiłeś na próbę w Massa»; Pp 6,16 — «Nie będziecie wystawiali na próbę Pana, waszego Boga, tak jak wystawiliście Go na próbę w Massa» i in.). Jezus, jak wiadomo, nauczał w języku aramejskim, gdzie termin «nisaion» — jak stwierdza

ks. prof. Mirosław Wróbel — oznacza ‘próbę’. «W tekście *Ewangelii* Mateusza i Łukasza, które spisane były w języku greckim, termin aramejski «nisaion» został przetłumaczony jako «peirasmos» (próba, pokusa — Mt 6,13 i Łk 11,4). Św. Hieronim w tłumaczeniu na łacinę zawężył znaczenie do «pokusy»: «et ne nos inducas in temptationem». Na Wulgacie, która staje się oficjalnym przekładem liturgii Kościoła, opierają się przekłady na języki nowożytny» [Wróbel 2018].

Ks. Waldemar Chrostowski podkreśla, że łac. «temptatio» ma także dwa znaczenia: ‘próba’ i ‘pokusa’, choć «w tradycyjnym brzmieniu *Modlitwy Pańskiej* <...> słychać drugie znaczenie». Co do greckiego tekstu pisze: «Po polsku można tę prośbę przetłumaczyć: „I nie wystawiaj nas na próbę”, co znaczy: „Boże, nie wystawiaj nas na próbę, z której nie wyszlibyśmy zwycięsko, a jeżeli ją dopuszczasz, daj nam moc do jej przewyciężenia”» [Chrostowski 2018].

Według Z. Abramowiczówny greckie «peirasmos» to «neologizm Septuaginty». Używany jest w znaczeniu ‘próba’, w *Nowym Testamencie* też ‘kuszenie’. Utworzony jest od czasownika «peirao» ‘próbować, usiłować, doświadczać kogoś, ryzykować’, też «peiradzo», zachowującego to samo znaczenie; w *Nowym Testamencie* ‘kusić’. «Łacińskie «tentatio / temptatio» tylko w języku kościelnym znaczy ‘pokusa, kuszenie’. Jako deverbativum od «tempto» zachowuje jego podstawowe znaczenie ‘próbować dotknięciem, atakować, napadać’» [Abramowiczówna 1962: 462; Cyt. za: [Moszyński 1991: 186]].

Słowniki języka polskiego pokazują użycie wyrażenia «pokuszenie» (na miejscu gr. «peirasmos») w znaczeniu ‘próby’, etap utożsamienia znaczeń ‘próby’ i ‘pokusy’ oraz przejście do czysto religijnego znaczenia ‘pokusy’. Dziś w tłumaczeniach nierzadko sięgamy do znaczenia greckiego — ‘próby’.

Przy rozumieniu wyrazu «pokuszenie» jako ‘próby’ możemy zachować omawiany uprzednio predykat «wodzić/ wwodzić». Propo-

zycja papieża Franciszka dotyczy rozumienia «peirasmos» (i «pokuszenia») jako ‘pokusy’ pochodzącej od Złego.

Tradycja «wschodnia»

Przyjrzyjmy się teraz innym tradycjom słowiańskim.

Prof. Leszek Moszyński dokonał rekonstrukcji najstarszych przekładów słowiańskiego tekstu *Modlitwy Pańskiej* [Moszyński 1997: 27–35]. Chrystianizacja Słowian dokonywała się od VIII do X wieku. W zrekonstruowanym pierwotnym tekście cyrylometodejskim (przekład z języka greckiego) omawiana prośba *Modlitwy Pańskiej* brzmi: «I ne vъvedi nasъ vъ iskušenije nъ izbavi ny otъ lŏkavajego».

Przekład starochorwacki «dokonany zapewne podczas rozpoczętej w r. 800 chrystianizacji Chorwacji, ale z łaciny <...> podlegał wpływowi przekładu cyrylometodejskiego» [Moszyński 1997: 29].

«I ne vъvedi nasъ vъ napastъ, nъ izbavi ny otъ zъla».

W odnalezionych na Synaju w klasztorze św. Katarzyny w r. 1975 fragmentach *Psalterza synajskiego* zamieszczona jest przedcyrylometodejska wersja *Ojciec nasz* (wersja morawska):

«не веѡи насъ вѡ напастъ/ нѡ избави ны отъ неприѡзни».

Różnice pomiędzy analizowanymi wersjami L. Moszyński widzi w różnej podstawie przekładu: *peirasmos* — *iskušenje*, *temptatio* — *napastъ*, gr. *peirao* — ‘próbować, doświadczać’. Staro-cerkiewno-słowiańskie «iskušenje» znaczyło ‘próba’. «Tak też chyba rozumiał ten tekst św. Cyryl» — pisze Moszyński [Moszyński 1988: 69]. I dalej: «Wydaje się więc, że *iskušenje*, deverbativum od *iskusiti*, było naturalnym odpowiednikiem greckiego *peirasmos* i że ta właśnie formacja była w pierwotnym przekładzie Braci Soluńskich» [Moszyński 1991: 186].

Słowniki języka staroruskiego i rosyjskiego

Rozpatrzmy materiał słownikowy w odniesieniu do użytych odpowiedników: *iskušenje* i *napastъ*.

Slovar' drevnerusskogo jazyka (XI–XIV ww.) [Аванесов 1991] jako pierwsze znaczenie słowa *izkušenie* podaje: 'ispytanie, proverka' ['próba, sprawdzanie'], natomiast jako drugie — 'iskušenje, soblazn, sovraščenie' ['kuszenie, pokusa, deprawacja'] — przykłady wykazują, że w tym znaczeniu chodzi o działanie szatana. (Przykładów z *Modlitwy Pańskiej* brak).

Słownik I. I. Sriezniewskiego wydany w 1893 r. [Срезневский 1958] obejmuje wszystkie podstawowe zabytki do końca XIV w. i wybiórczo teksty XV–XVI wieku. Sriezniewski zestawia ros. *iskušenje* z gr. *peirasmos* i jako egzemplifikację przytacza z *Modlitwy Pańskiej*: «i ne vьvedi nasъ vъ iskušenie» (tekst z 1355 r.). Podaje też informację, że w innych kopiach: *vъ napastъ, vъ iskusъ*. Czasownikowi *iskušati*, gr. *peiradzein* odpowiada 'ispytyvat' ['poddawać próbie']. Zob. Mt 22,18 — Čto mja iskušajete, licemeri — w tekście cerkiewnoślowiańskim i synodalnym, zaś w przekładzie S. Awierincewa «Čto vy ispytyvajte Menja, licedei?» <podkreślenie moje — E. J.>. W *Biblii Paulistów* i w *Biblii Tysiąclecia* czytamy: «Dlaczego/Czemu Mnie wystawicie na próbę, obłudnicy?» W przekładzie ekumenicznym z r. 2001: «Dlaczego poddajecie Mnie próbie, obłudnicy?» (W *Biblii dla Europy* z r. 2017: «Dlaczego Mnie kusicie, obłudnicy?»).

Slovar' russkogo jazyka XI–XVII ww. [Бархударов 1979] przedstawia wyżej wspomnianą hierarchię znaczeń: jako pierwsze występuje 'pokusa' diabelska, jako drugie, bardziej liczne — 'proverka, ispytanie' ['sprawdzenie, próba']. W tym też znaczeniu występuje w tym słowniku «iskušensvije» (XV w.). Ponadto «iskušanije (peiran)» to 'popytka, proba, proverka' ['usiłowanie, próba, sprawdzenie']. Czasownik «iskusiti» definiowany jest jako: 1) 'proverit', ispytat' ['sprawdzić, doświadczyć'] (Synu, iskusi druga swojego), 2) 'uznat' iz opyta, isprobovat' ['dowiedzieć się z doświadczenia, wypróbować'], zaś znaczenie 'podlegać kuszeniu' (diabelskiemu) wymienione jest jako trzecie i egzemplifikowane jednym przykładem XIV w. Wymieniona wyżej hierarchia znaczeń rzeczownika «iskušenje» jako decy-

zja autorów hasła słownikowego odbija przypuszczalnie dzisiejsze rozumienie analizowanych leksemów.

Słownik Dala [Даль 1956], wiążąc w hasle słownikowym «iskušenije» z «iskušat', iskusiť kogo, čem/v čom», podaje wśród definiendów na pierwszym miejscu 'ispytyvat', ubeždat'sja opytami' ['wypróbować, doświadczać'], na drugim — 'podvergat' kogo ispytaniju' ['poddawać kogoś próbie'], na ostatnim zaś: 'starat'sja sovratit' kogo s puti blaga i istiny' ['starać się zawrócić kogoś z drogi dobra i prawdy']. Zob. m. in. egzemplifikacje: «Ne iskusiť čeloveka, ne uznaješ' [Jeśli nie wypróbujesz człowieka, nie poznasz go]», «Zoloto ognem iskušajetsja, a čelovek i napast'mi [Złoto w ogniu jest próbowane, a człowiek i w nieszczęściach]». Także ros. «iskus» to 'opyt, proba, popytka' ['doświadczenie, próba, usiłowanie']. Zob. «iskusom do vsego dojdeš' [doświadczeniem wszystko osiągniesz]».

W słowniku współczesnego języka rosyjskiego (MAS) [Евгеньева 1957] «iskušenije» w znaczeniu 'próby' opatrzone jest już kwalifikatorem «ustarevšeje» [przestarzałe] i opatrzone cytataми z *Połtawy* A. Puszkina (1829 r.). Poprzedza je znaczenie 'soblazn' ['pokusza'], a czasownik «iskušat'» ma znaczenie 'soblaznat', prelščat' ['kusić, nęcić']. Podobnie jest w 17-tomowym słowniku języka rosyjskiego [Чернышев 1950–1965]. Żywe znaczenie to 'soblazn, primanka' ['pokusza, przynęta']. Znaczenie 'próby' ocenione jest jako archaiczne (ustarevšeje) i egzemplifikowane cytatem z Karamzina (*Prekrasnaja carevna*) i Puszkina (*Połtawa*). Można wnosić, że deverbativum «iskušenije» straciło znaczenie 'próby' nie wcześniej niż w początkach XIX w., pozostając archaizmem, i zaczęło być rozumiane przez współczesnych jako 'pokusza', 'nakłanianie do zła', a w języku religijnym (specjalistycznym) jako 'ciężka próba, która może doprowadzić do grzechu'.

W zrekonstruowanym najstarszym z przedcyrylometodejskich przekładów słowiańskich rozważana prośba *Modlitwy Pańskiej* brzmi: «i ne vъvedi nasъ vъ napastъ». Słownik Sriezniewskiego jako

pierwsze znaczenie hasła «napastъ» podaje 'beda, nesčastije' i egzemplifikuje je przykładem z *Ewangeliarza Ostromira*: «Molite za tvorjaščaja vamъ napastъ i izgonjaščaja vy» (Mt 5,44). W przekładzie synodalnym [Евангелие 1914]: «Molites' za obizajuščichъ vasъ i gonjaščichъ vasъ». (W *Biblii Paulistów*: «módlcie się za waszych prześladowców»). Omawiana prośba: «i ne vъvedi nasъ vъ napastъ (eis peirasmon)» przywołana jest w znaczeniu 3. jako 'iskušenje'. W tym słowniku «iskušenje» definiowane jest jako 'próba' i egzemplifikowane cytatem z *Ewangeliarza Ostromira*, Mt 6,13. Zob. także: «Vs jako bo za napastъ» (na marginesie dodano: za iskušъ) «pozdńeje prijemli (dia peirasmon)», *Pandekt Antiocha XI w.* Dopisek na marginesie (za iskušъ) potwierdza znaczenie 'próby'. Wynika zatem, że odpowiednikiem greckiego «peirasmos» jest «iskušenje» i «napastъ». W tekstach staro-cerkiewno-słowiańskich występują oba odpowiedniki, w chorwackich tylko «napastъ» [Moszyński 1991: 186].

Ciekawy materiał przytacza *Slovar' Akademii Rossijskoj* z lat 1789-1794 [САР], zawierający osiemnastowieczne hasła słownikowe. «Nastastъ» definiowana jest tam jako 'beda, nesčastije' i egzemplifikowana cytatami z *Nowego Testamentu*:

1P 1,6 — «Priskorbni byvše vъ različnychъ nastastechъ».

Łk 22,28 — «Vy že jeste prebyvše so mnoju vъ nastastechъ moichъ».

Łk 22,40 — «Molitesja, da ne vnidete v nastastъ».

Pierwszemu przykładowi odpowiada w tłumaczeniu synodalnym: «...poskorbevši teper' nemnogo <...> ot različnych iskušenij» <tu i dalej podkreślenia moje — *E.J.*>; w przekładzie Kuzniecovej: «...prichoditsja <...> pogorevat' ot raznych ispytanij».

Drugiemu — w przekładzie synodalnym: «No vy prebyli so Mnoju vъ nastastjachъ Moichъ»; w tłumaczeniu S. Awierincewa: «A vy ostalis' so Mnoju v ispytanijach Moichъ»; u Kuzniecovej: «Vy prošli vmeste so Mnoj čerez vse ispytanija». W przykładzie ostatnim w wersji synodalnej i u S. Awierincewa czytamy: «Molites', čtoby ne

vpast' v iskušenije»; w przekładzie Kuzniecovej: «Molites', čtoby ustojat' v ispytanijach». (Przykład Mt 5,45 został omówiony wyżej). Z tekstu wynika, że 'bieda, nieszczęście' rozumiane były jako 'próby'.

W słowniku Dala (1881 r.) «napastь» także ma znaczenie: 'bieda, nieszczęście'.

Przekłady

W *Ewangeli* w języku cerkiewnosłowiańskim, którym Rosyjski Kościół Prawosławny posługuje się do dzisiaj, Mateuszowy tekst 6,13 brzmi: «I ne vvedi nasъ v napastъ», w przekładzie synodalnym (Mt 6,13; Łk 11,4): «I ne vvedi nas v iskušenie». W wydaniu Brukselskim przekład na rosyjski jest zgodny z synodalnym, ważny jest jednak komentarz (prawdopodobnie o. Aleksandra Mienia): «Не введи нас в искушение — т. е. сохрани нас от таких обстоятельств, при которых наша совесть подверглась бы тяжкому испытанию» <podkreślenie moje — E. J.> [Библия 1989: 2082].

S. Awierincew w swoim przekładzie *Ewangeli* Mateusza (6,13) zmienił predykat, chciałoby się powiedzieć «w duchu papieża Franciszka», pozostawił jednak «iskušenje»: «i ne dopusti nam vpast' vo iskušenie» i tradycyjne: «i ne vvedi nas vo iskušenie» w tekście Łukasza (11,4).

W wydaniu *Biblii* Rosyjskiego Towarzystwa Biblijnego [Библия 2011] opublikowany jest współczesny przekład *Nowego Testamentu* z języka greckiego W. N. Kuzniecovej. Jak czytamy w przedmowie, został on zaczęty w połowie lat 80. z inicjatywy i przy udziale o. Aleksandra Mienia. Po jego śmierci (zamordowano go w r. 1990) był kontynuowany przez tłumaczkę i komisję naukowo-redakcyjną i opublikowany po raz pierwszy w r. 2001 pod tytułem *Radostnaja vest'*. Szósta prośba *Modlitwy Pańskiej* w tym przekładzie to: «Ne podvergaj nas ispytaniju» w *Ewangeli* Mateusza i Łukasza.

W niniejszym artykule próbowaliśmy odpowiedzieć na pytanie, jak tekst szóstej prośby był rozumiany przez naszych przodków w tradycji zachodniej i wschodniej.

Z przeglądu rozpatrywanych przekładów wynika, że:

1. Predykat szóstej prośby (*nie wódź, nie wwódź, ne v̄vedi*) to swego rodzaju hebraizm — stała frazeologia hebrajska (zob. [Аверинцев 2004; Wons 2011]), a wyrażenia «*pokuszenie, iskušeniye, napastʹ*» miały znaczenie ‘próby’. Jako ‘próba’ rozumiane było też nieszczęście.

2. Przy takim rozumieniu wymienionych wyrażen możliwe było użycie predykatów: *nie wwódź, nie wódź, nie wprowadzaj, nie wystawiaj nas na próbę, nie poddawaj nas próbie; ne vvedi nas v iskušeniye/v napastʹ, ne dopusti nam vpastʹ v iskušeniye, ne podvergaj nas ispytaniju*. Bóg może stawiać nas w sytuacji próby, prosimy, by nas w tym «oszczędzał». Pokusa jest jej rodzajem.

3. Zawężenie znaczenia «iskuszenia» jako ‘próby’ do znaczenia ‘pokusy’ nastąpiło, można przypuszczać, w początkach XIX w.

Eksplikacja Wierzbickiej

Anna Wierzbicka zaproponowała semantyczną analizę *Modlitwy Pańskiej* w wersji św. Łukasza, zapisując ją w języku wyrażen elementarnych i uniwersalnych [Wierzbicka 2008: 59–97]. Przedstawiła eksplikację szóstej prośby wg *Biblii Tysiąclecia*: «I nie dopuść, byśmy ulegli pokusie». Wskazuje w niej, że chodzi o możliwość robienia «złych rzeczy»². Omawiając dyskusje wokół tej prośby, autorka

² Eksplikacja Anny Wierzbickiej: *I nie dopuść, byśmy ulegli pokusie*

«a) wiem: czasami chcę robić złe rzeczy

b) czasami robię złe rzeczy z tego powodu

c) taki jestem

d) wiem: kiedy jakiś człowiek robi złe rzeczy/ ten człowiek nie może żyć z Tobą

e) wiem: jeżeli niektóre rzeczy mi się przydarzają/ mogę robić bardzo złe rzeczy z tego powodu

zwraca uwagę na sugestię Breecha, by przyjąć «bardziej dosłowny przekład: *i nie wystawiaj nas na próbę*» a nie interpretować prośby «w kategoriach moralnych, jako [odnoszącej się do] pokusy przekroczenia zakazów etycznych bądź religijnych» [Breech 1987; cyt. za: Wierzbicka 2008: 95]. Zdaniem A. Wierzbickiej prośba «może odnosić się zarówno do kogoś, kto modli się o to, by oszczędzone mu zostały sytuacje próby, jak i do kogoś, kto modli się o wytrwanie w takich sytuacjach» [Wierzbicka 2008: 95].

Przyjrzyjmy się też siódmej prośbie *Modlitwy Pańskiej*, ściśle związanej z poprzednią.

Ale nas zbaw ode złego

Ostatnia prośba modlitwy *Ojczy nasz* w wersji św. Mateusza (nie ma jej w *Ewangelii Łukaszej*) dotyczy uwolnienia od zła: «ale nas zbaw ode złego». W tekście mszalnym, następującym po odmówieniu *Modlitwy Pańskiej*, prosimy: «Wybaw nas, Panie, od zła wszelkiego i obdarz nasze czasy pokojem». W opracowanych przez W. Taszyckiego *Najdawniejszych zabytkach języka polskiego* (zapis «z pierwszych lat w. XV, jakkolwiek przekład [modlitw codziennych] musiał powstać o kilka wieków wcześniej») również czytamy: «ale nas zbaw ode wszego złego» [Taszycki: 94–95].

Przekłady polskie i «wschodnie»

Przekład ewangelicki z r. 1975: *Ewangelia według Mateusza*. Przekład na język potoczny opracowała międzywyznaniowa komisja tłu-

f) chcę nie robić tych bardzo złych rzeczy

g) chcę zawsze żyć z Tobą

h) wiem: jeżeli Ty coś zrobisz, ja mogę NIE robić tych bardzo złych rzeczy

i) mówię: chcę, żebyś Ty to zrobił

j) wiem: inni ludzie są tacy jak ja/ czasami chcą robić złe rzeczy tak jak ja
czasami chcę robić złe rzeczy

k) jednocześnie wiem: jeśli Ty coś zrobisz, oni mogą NIE robić tych rzeczy

l) mówię: chcę, żebyś Ty to zrobił.»

maczy pod przewodnictwem ks. prof. W. Benedyktowicza, „Jednota” 1975, nr 8–9: «ale nas ocal przed złem».

Biblia Jerozolimska — Mt 6, 13: «(i nie dopuść, abyśmy ulegli pokusie), ale nas zachowaj od złego». Komentarz: «W B[iblii] J[erozolimskiej] „od Złego”, bo chodzi o byt osobowy — o szatana» [Biblia Jerozolimska 2006: 1366]³. Taki sam tekst przekładu jest w: *Pismo Święte Nowego Testamentu i Psalmi*. Przekład ekumeniczny z języków oryginalnych, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa [2001].

Biblia Paulistów: «(I nie dopuszczaj do nas pokusy), ale nas wybaw od złego». W komentarzu czytamy: «Słowo *zły* może oznaczać zło w znaczeniu moralnym (grzech) lub fizycznym, albo Złego, czyli szatana. Prosimy więc, aby Bóg chronił nas przed atakami kusiciela i całkowicie uwolnił nas od niego» [Pismo 2011: 2282].

Nowy Testament, Przekład Odzyskiwania: «(I nie wystawiaj nas na pokusę), ale wyratuj nas od złego». I komentarz: «Albo: zła. Wzorcowa modlitwa <...> zawiera troskę o wybawienie ludzi królestwa od tego, który jest złym i od wszystkiego, co złe. Powinni oni prosić Ojca, by nie wystawiał ich na pokusę, lecz wybawił ich od złego, diabła, i od zła, które od niego pochodzi» [Nowy Testament 2017: 42].

Proponowane predykaty na miejscu tradycyjnego kościelnego «zbaw» to: *ocal przed...*, *zachowaj od...*, *wybaw od...*, *wyratuj od...*

Katechizm Kościoła Katolickiego podaje tę prośbę jako «Ale nas zbaw ode Złego». I komentarz: «Zło, o którym mówi ta prośba, nie jest jakąś abstrakcją, lecz oznacza osobę, Szatana, Złego, anioła, który sprzeciwił się Bogu» [Katechizm 1994: 640].

Jak pisze L. Moszyński, «tekst zarówno grecki, jak i łaciński dopuszcza dwojaką interpretację: jako masc. *ho poneros* — *malus* ‘zły tj. szatan’ <...> lub jako neutr. *to poneron* — *malum* ‘zło’. <...> Prze-

³ Tekst polski zaczerpnięty jest z Biblii Tysiąclecia, zaś komentarze z francuskiego wydania opracowanego przez zespół biblistów pod kierunkiem École Biblique de Jérusalem z r. 1996.

kład cyrylometodejski przyjął interpretację pierwszą <...>. Przekłady zachodnie zapewne pod wpływem staro-wysoko-niemieckiego <...> raczej drugą, ale gen. *ode złego* <...> dopuszcza podobnie jak tekst grecki i łaciński dwojaką interpretację <...>, narzędnik *przed złem* wyklucza pierwszą» [Moszyński 1988: 69–70]. Przyjmując interpretację pierwszą, przekład cyrylometodejski «oddaje to znaczenie własnym neologizmem, a właściwie neosemantyzmem *lŭkavъjъ*. Przekład pierwotny <...> przetrwał też u Słowian bizantyjskiego kręgu kulturowego do naszych dni, jak świadczy o tym rosyjskie prawosławne *но избавь нас от лукавого* i macedońskie katolickie *no izbavi ne od lukaviot*» [Moszyński 1991: 187].

Przekład synodalny, zgodnie z tekstem cerkiewnosłowiańskim, podaje: «(i ne vvedi nasъ vъ iskušenije), no izbavъ nasъ ot lukavago».

We współczesnych przekładach rosyjskich czytamy:

W *Biblii Brukselskiej*: «(i ne vvedi nas v iskušenije), no izbav' nas ot luka vago». W komentarzu przytoczone są słowa św. Cypriana i św. Kasjana: «Этими словами мы просим избавить нас от всех бед, против которых у нас одна верная и крепкая защита — Бог»; «...не попусти нам быть искушенным от диавола сверх нашей силы» [Библия 1989: 2083].

W przekładzie S. Awierincewa: Mt 6, 13 — «(i ne dopusti nam vpast' vo iskušenije), no izbav' nas ot Lukavogo». Komentarz do *Ewangelii Mateuszowej*: «ot Lukavogo — ili „ot lukavogo” т. е. „ot zla”» [Аверинцев 2004: 201]. Chodzi tu o zło moralne.

L. Moszyński podkreśla, że przyjęcie chrześcijaństwa przez Słowian wymagało stworzenia terminologii dla nowych pojęć. Do nich należało też pojęcie szatana. «Dla pojęcia szatana duchowni posługiwali się albo pożyczkami, albo neologizmami. W Zabytkach Fryzyjskich jest to *neprijazнь, zъlodějъ* i *sotona*, w cyrylometodejskich *lŭkavъjъ, neprijazнь*, a z pożyczek *dijavolъ* i *sotona*» [Moszyński 1994: 127].

Słowniki podają informację «etymologizującą», motywującą nazwę.

Słownik I. Sriezniewskiego określa znaczenia ros. «lukavyj» jako ‘izvilistyj’ [‘kręty’], ‘ložnyj, lživyj’ [‘fałszywy’], zaś jako odpowiednik greckiego «poneros» — ‘durnoj, zloj, kovarnyj’ [‘zły, podstępny’]. Cytowany jest z *Ewangeliiarza Ostromira* Mt 18,32: «Rabe lukavyj» — w przekładzie synodalnym: «Zloj rab». Znaczenie ‘szatan’ wymieniane jest jako ostatnie wraz z cytatem : «Izbavi nasъ ot lukavago (vъ dr. městachъ: ot neprijazni)».

Słownik Akademii Rosyjskiej (1789-1794) umieszcza rozważany cytat z *Modlitwy Pańskiej* pod hasłem «lukavoje sl. Zloje, zlo.» (obok cytatu z Psalmu 50,6: «lukavoje predъ Toboju sotvorichъ»). «Lukavyj» — to 1) ‘kovarnyj, chitryj, pronyrlivyj’ [‘podstępny, wykrętny’], 2) zlyj. Znaczenie ‘szatan’ występuje zatem w języku «cerkiewnym» i nie jest pierwszym i jedynym odpowiednikiem greckiego «poneros».

W tej interpretacji «etymologizującej» mieści się nazywanie szatana słowami «neprijaznъ» [‘nieprzyjaciel’ analogicznie do «prijaznъ» — ‘przyjaźń, przyjaciel’] i «zълodějъ» [‘złoczyńca’]. Ten ostatni termin (podobnie jak «lŏkavъjъ») L. Moszyński określa jako «neosemantyzm słowiański» [Moszyński 1991: 187].

Przekład Kuzniecovej «(ne podvergaj nas ispytaniu), no zaščiti nas ot Zlodeja» opatrzony został dodatkowym przypisem: «... ot Zlodeja — Drugoje vozmožnoje ponimanije: ot zla» [Библия 2011: 1061].

Wyklucza się tu «zło» jako «nieszczęście», gdyż temu pojęciu w grece odpowiada inny wyraz («to kakon, ta kaka») — pisze A. Komornicka [Komornicka 1992: 38].

Siódma prośba jest związana z szóstą zarówno składniowo, jak i semantycznie poprzez element metatekstowy — spójnik «ale», ros. «no». W nim «treść drugiego członu jest traktowana jako potwierdzenie dla określonych implikacji bazujących na treści członu pierwszego» — pisze J. Wajszczuk [Wajszczuk 1997: 291]. Zatem, jeśli

przyjmujemy, że w szóstym fragmencie *Modlitwy Pańskiej* chodzi o uwolnienie od pokus, w drugim członie tj. w siódmej prośbie prosimy o uwolnienie od Złego (szatana i jego działań). Tak rozumie tekst papież Franciszek i Katechizm Kościoła Katolickiego. Jeśli w pierwszym członie prosimy o uwolnienie od prób (zbyt ciężkich), w drugim prosimy o ocalenie od zła (wszelkiego), w tym też od Złego. Wskazują na to przytaczane wyżej komentarze z *Biblii Jerozolimskiej*, *Biblii Paulistów*, przekładu Awierincewa czy Kuzniecovej. Prosimy, by Bóg nie tylko nie dawał nam prób zbyt dla nas ciężkich, ale by chronił nas od wszelkiego zła i od Złego.

Podsumujmy. Zapropionowany powyższy przegląd, dla którego bodźcem stała się wypowiedź papieża Franciszka, dotyczył znaczenia wyrażeń użytych w przekładach szóstej i siódmej prośby *Modlitwy Pańskiej*. Jezus nauczał po aramejsku. Aramejskie «nisaion» zostało w szóstej prośbie przełożone na grecki dwuznacznym słowem «peirasmos», oznaczającym ‘próbę’ i ‘pokusę’ i na łacinę także dwuznacznym «tentatio / temptatio». W tekstach polskich pojawiło się «pokuszenie», w innych tradycjach słowiańskich — «iskušenje» i «napastь». Z przytoczonego materiału słownikowego wynika, że w diachronii najczęściej pierwszym znaczeniem tych leksemów była ‘próba’ i znaczenie to egzemplifikowane jest cytatem z *Ojciec nasz*. Jednoznaczne przesunięcie znaczenia «pokuszenia» w stronę ‘pokusy’ (ułatwione stroną brzmieniową) skłania dziś do korekty tekstu, do zmiany predykatu (*nie wódź*). Nowsze przekłady *Nowego Testamentu* albo przywracają znaczenie ‘próby’, albo zmieniają całą frazę wraz z predykatem, gdy pozostawiają znaczenie ‘pokusy’. Dotyczy to zarówno tradycji polskiej, jak i tradycji słowiańskich. W siódmej prośbie widzimy dwie tradycje: zachodnią (polską) i «wschodnią» (krajów słowiańskich), sięgającą czasów Braci Soluńskich.

ЭЛЬЖБЕТА ЯНУС

«НЕ ВВЕДИ НАС ВО ИСКУШЕНИЕ...»

(Некоторые проблемы перевода *Молитвы Господней*)

(резюме)

Настоящий текст, посвященный толкованиям двух последних просьб *Молитвы Господней*, возник под влиянием замечания папы Франциска, который обратил внимание на неадекватность перевода шестой просьбы этой молитвы на некоторые языки, в том числе, и на итальянский. Подчеркивая, что Бог не может никого вводить в искушение, папа Франциск предложил заменить текст этой просьбы фразой, содержание которой по-русски передается как: «не позволяй, чтобы мы поддались искушению».

В статье прослеживается история значения слов «*rokuszenie*, искушение» и «*napaść*» в польских и русских словарях. Эти данные показывают, что чаще всего «*rokuszenie*» и «*искушение*» понималось в значении 'испытания'. Учитываются также и переводы этой молитвы в разных изданиях Нового Завета. Сопоставление приводит к выводу, что в переводах последней просьбы западная традиция тяготеет к формуле «избавь нас от зла», а восточная — к формуле «от Лукавого, от Злодея, от неприязни».

Bibliografia

Abramowiczówna 1962 — Abramowiczówna Z. Słownik grecko-polski. t. III, PWN, Warszawa, 1962.

Bańko 2000 — Inny słownik języka polskiego, red. M. Bańko, t. 1–2, PWN, Warszawa, 2000.

Biblia Jerozolimska — *Biblia Jerozolimska*. Wydanie pierwsze, Pallottinum, Poznań, 2006.

Biblia Paulistów 2005 — *Biblia Paulistów: Nowy Testament i Psalmi*, Edycja św. Pawła, 2005.

Biblia Tysiąclecia 2000 — *Biblia Tysiąclecia* (wyd. 5, 2000).

Breech 1987 — Breech J. *The Silence of Jesus*, Fortress Press. Philadelphia, 1987.

Chrostowski 2018 — Czy „Ojcze nasz” wymaga korekty? odpowiada ks. prof. Waldemar Chrostowski. <http://www.bibula.com/?p=98651> — dostęp 21. 05. 2018.

Cztery Ewangelie 2011 — *Cztery Ewangelie i Dzieje Apostolskie. Ekumeniczny Przekład Przyjaciół*, Warszawa 2011.

Doroszewski 1958-1962, 1963-1969 — Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. 1–4, Wiedza Powszechna, Warszawa 1958-1962; t. 5–11, PWN, Warszawa 1963-1969.

Dubisz 2003 — Uniwersalny słownik języka polskiego pod red. S. Dubisza, t. 3, PWN, Warszawa, 2003.

Franciszek 2018a — Czy Franciszek zmieni modlitwę „Ojcze nasz”? http://gosc.pl/doc_pr/4366612, dostęp 24. 05. 2018. (Zob. także: [Franciszek 2018b]).

Franciszek 2018b — *Franciszek w rozmowie z Markiem Pozzą, Ojcze nasz*, tłum. Maria Dobosz, Znak, Kraków 2018.

Gillet 1999 — Mnich Kościoła Wschodniego [pseud. Ludwika Gillet], *Ojcze nasz. Wprowadzenie do wiary i życia chrześcijańskiego*, tłum. D. Daumay-Pachłowska, wyd. M, Znak, 1999 [oryginał francuski z r. 1988].

Hryniewicz 2015 — *Ks. Wacław Hryniewicz OMI. Wiara rodzi się w dialogu*, pod red. R. M. Rynkowskiego, wydawnictwo WAM. Kraków, 2015.

Kasper 2017 — List kard. Waltera Kaspera do redakcji dziennika „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 14. XII. 2017.

Katechizm 1994 — Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallotinum, [Poznań] 1994.

Katechizm 2001 — Bóg żywy. Katechizm Kościoła Prawosławnego. Opracowany przez zespół wiernych prawosławnych, Kairos, wydawnictwo WAM. Kraków, 2001.

Kochanowski 2008 — Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego, pod red. M. Kucalę, t. 4, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego. Kraków, 2008.

Komornicka 1992 — *Komornicka A.* Biblia a sztuka przekładu i interpretacji. Modlitwa Pańska (Mt 6, 9 – 13). [w:] Biblia a kultura Europy. I. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Łódź, 1992.

Kryński; Niedźwiedzki 1908 — Słownik języka polskiego ułożony pod redakcją Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, t. 4, Nakładem prenumeratorów Kasy im. Mianowskiego. Warszawa, 1908.

Linde 1951 — Linde M. S. B. Słownik języka polskiego, t. 4, PWN. Warszawa, 1951 (wg wydania II z 1858 r.).

Mayenowa; Peplowski 1998 — Słownik polszczyzny XVI wieku, red. M. R. Mayenowa, F. Peplowski, t. 26, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1998.

Moszyński 1988 — Moszyński L. Nowe przekłady Ojczenasza (próba analizy stylistyczno-językowej) „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*”, Sectio FF, 1988, vol. VI, 6.

Moszyński 1991 — Moszyński L. Starosłowiański i starochorwacki przekład Modlitwy Pańskiej. „*Zeszyty Naukowe KUL*”, 1991, nr 1–2.

Moszyński 1994 — Moszyński L. Znaczenie przedcyrylometodejskich tekstów słowiańskich związanych z misją salzburską dla kształtowania się ogólnosłowiańskiej terminologii chrześcijańskiej. „*Łódzkie Studia Teologiczne*”. 1994, nr 3.

Moszyński 1997 — *Moszyński L.* Jeszcze o staro-cerkiewno-słowiańskim przekładzie modlitwy Ojczy nasz, [w:] Słowianie wschodni. Między językiem a kulturą. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wiesławowi Witkowskiemu w 70. rocznicę urodzin, pod red. A. Bolek, A. Fałowskiego, B. Zinkiewicz-Tomanek, Kraków, 1997. S. 27–35.

Nowy Testament 2017 — Nowy Testament. Przekład Odzyskiwania, Living Stream Ministry, Anaheim, 2017.

Pismo 2001 — *Pismo Święte Nowego Testamentu i Psalmi.* Przekład ekumeniczny z języków oryginalnych, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2001.

Pismo 2011 — Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła. Częstochowa, 2011.

Reczek 1968 — Reczek S. Podręczny słownik dawnej polszczyzny, cz. I staropolsko-nowopolska, cz. II nowopolsko-staropolska, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1968.

Słownik 1861 — *Słownik języka polskiego*, Aleksander Zdanowicz i in., t. 1-2, wyd. M. Orgelbranda, Wilno 1861.

Suplement 1992 — Słownik języka polskiego. Suplement, red. M. Bańko, M. Krajewska, E. Sobol, PWN. Warszawa, 1992.

Szymczak 1992 — Słownik języka polskiego, wydanie zmienione i poprawione, pod red. M. Szymczaka, PWN. Warszawa, 1992 (wydanie 1. 1978 r.).

Taszycki — Najdawniejsze zabytki języka polskiego, wydanie 4. rozszerzone. Oprac. Witold Taszycki, Ossolineum, Wrocław.

Urbańczyk 1970-1973 — Słownik staropolski, red. S. Urbańczyk, t. 6, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1970-1973.

Wajszczuk 1997 — Wajszczuk J. System znaczeń w obszarze spójników polskich. Wprowadzenie do opisu, Uniwersytet Warszawski, Katedra Lingwistyki Formalnej. Warszawa, 1997.

Wierzbicka 2008 — *Wierzbicka A.* Modlitwa Pańska, „Zeszyty Naukowe Centrum Badań im. Edyty Stein”, 3, red. naukowa Anna Grzegorzczak, Rafał Koschany, wyd. naukowe UAM, Poznań, 2008.

Wons 2011 — *Ks. Krzysztof Wons SDS.* Tęsknota za Ojcem. Lectio divina do Ojciec nasz (Mt 6,9 -13). Salwador, 2011.

Wróbel 2018 — Ks. prof. Mirosław S. Wróbel. „Nie wódź nas na pokuszenie” w modlitwie Ojciec nasz. http://biblia.wiara.pl/doc_pr/4388263.Nie-wodz-nas-na-pokuszenie-w-modlitwie-Ojciec-nasz – dostęp 21. 05. 2018.

Zgólkowa 2001 — Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny pod red. H. Zgólkowej, t. 30, wydawnictwo Kurpisz, Poznań, 2001.

Аванесов — Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.). Главный редактор Р. И. Аванесов. М., 1991. Т. 4.

Аверинцев 2004 — Аверинцев С. Собрание сочинений, под редакцией Н. П. Аверинцевой и К. Б. Сигова. Переводы: Евангелие от Матфея, Евангелие от Марка, Евангелие от Луки, Книга Иова, Псалмы Давидовы, Дух і літера. Киев, 2004.

Бархударов 1979 — Словарь русского языка XI-XVII вв. Главный редактор С. Г. Бархударов, выпуск 6, «Наука», Москва 1979.

Библия 1989 — Библия, Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета в русском переводе с приложениями, четвертое издание // „Жизнь с Богом”. Брюссель, 1989.

Библия 2011 — Библия, Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета канонические, современный русский перевод, Российское Библейское Общество. М., 2011.

Даль 1956 — *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка, т. 1-4, Государственное издательство иностранных и национальных словарей. М., 1956 (wg wydania 1880-1882 r.).

Евангелие 1914 — *Господа нашего Иисуса Христа Святое Евангелие от Матфея, Марка, Луки и Иоанна на славянском и русском языках*, издание 74., Синодальная типография, СПб., 1914.

Евгеньева 1957 — Словарь русского языка в четырех томах, ред. А. П. Евгеньева. Государственное издательство иностранных и национальных словарей. М., 1957. Т. 1.

САР 1789-1794 — Словарь Академии Российской, изд. Императорская Академия Наук. СПб., 1789-1794.

Срезневский 1958 — Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка // Государственное издательство иностранных и национальных словарей. М., 1958. Т. 1, (по изданию СПб. 1893).

Чернышев 1950-1965 — Словарь современного русского литературного языка, ред. В. И. Чернышев, изд. АН СССР. Т. 1-17, 1950-1965.